

YUSUF AKÇURA*

1876 - 12.3.1935

Phil. Dr. HÂMÎT Z. KOŞAY

Yusuf Akçura'nın kendi kaleminden çıkan haltercümeleri şunlardır:

1 — 1905 de Osmanlı türkçesi ile “*Mevkufiyet Hatıraları*” (I. Duma'ya (Parlamentoya) seçilmesini önlemek için bahane ile tevfkifi).

2 — 1911 de “*Başımдан geçenler*” Orenburg'da Matbaai Hüseyiniye'de basılmıştır.

3 — “Defter-i A'malim” Harbiyede I. defa tutuklu iken yazılmıştır. Birinci defter çocukluk hatıralarını kapsar. II. defter kaybolmuştur. Rahmetli yazar ve millet hadimi *Muharrem Feyzi Tugay*, Akçura'nın rahmetli eşi Selma Hanımefendiden I. defteri alarak “Yusuf Akçura'nın Hayatı ve Eserleri” adlı kitabını yayınlamıştır (1937 de hazırlanan eser, Akçura'nın vefatından on yıl sonra 1944 de Zaman Kitabevi tarafından yayımlanmış olup 141 sahifedir).

4 — Türk Yılı'nda kısa bir hal tercümesi.

M. F. Togay zikri geçen eserinde Akçura'yı şu cümlelerle tanıtır: “*Yusuf Akçura yalnız Türkiye'nin değil, bütün Türk dünyasının malı olmuş bir varlıktır. Dahilde ve hariçte Türklüğü hayatını her zaman tehlikeye koyarak zindan ve mahbeslerin her türlü ızdırıp ve işkencelerini gözönüne alarak son nefesine kadar çalışmış fedakâr bir Türk müverrihi idi*”.

Türk Tarih Kurumu'nun değerli üyelerinden rahmetli profesör *Rahmeti Arat* da Akçura'nın biyografisini yazmaya teşebbüs etmiş eşi rahmetli *Selma Hanımdan Akçura'nın* haberleşme ile ilgili mektuplarını ve bazı elyazmalarını emanet olarak almış, ancak eserini kaleme almaya ömrü vefa etmemiştir¹.

Biyografiler, çok defa ferdlerin acı-tatlı hatıralarını subjektif olarak seren sevimli hikâye kitabı olmaktan ileri gitmezler.

* Bu araştırma Yusuf Akçura'nın 100. doğum günü nedeni ile 25 Haziran 1976'da Türk Tarih Kurumu'nda düzenlenen törende okunmuştur. H. K.

¹ (*Naile Binark'ın* Kazan dergisi Sayı 10 (1973) de çıkan 5 sahifelik *Ömer Yusuf Akçura* adlı makalesi de değerli bir hulasadır).

Nadir bazı biyografiler ise, ferdlerin hayatı ile birlikte mensup olduğu ulusun ülkülerinin ve mücadelelerinin tarihçesidir. Akçura'nın haltercümesi bu cinstendir.

Çekilen acılar, kimi insanın beden ve ruhunu çökertir. Mukave- met gücünü sıfıra indirir. Bu çeşit insanlar tevekkül ile ezilmeğe mah- kûmdurlar. Bunun aksine kimi insan da ızdıraplar, mücadele azmini ve gücünü artırır, iradesini kamçılar. Tarihin kaydettiği ve etmediği gerçek kahramanlar bunlar arasından yetişir. Akçura bu tip bir insan- dır.

AKÇURA AİLESİ:

Akçura oğulları; Kazan vilayeti *Simbir* ilçesine bağlı *Züye başı* köyünde yerleşen, Altınordu'ya kadar uzanan, eski ve soylu bir aile- den gelir. Dedeleri Abdullâh Han'ın oğlu Mehmed Şah'ın torunu Hacı *Timur Bulat* neslindedir.

“Defter-i A'mal”a göre Akçura'nın dedesi, Süleyman Akçura, Kırım'dan Kazan'a göç etmiştir. Akçura'nın pederi Hasan, Süley- man'ın oğludur. Süleyman *Simbir*'de (şimdiki adı Ulyanovsk, Lenin'in de doğduğu yer) Çuha fabrikaları sahibi idi. Süleyman'ın 4 erkek ve 7 kız çocuğu olmuştur. Y. Akçura haltercümesinde bazı amca ve halalarını da adları ile anar.

Y. Akçura'nın annesi *Bibi Fahri Banu* ise, Kazan'da keçi derilerini işleyen bir debağhanesi (fabrikası) olan ve Çin'le çay ticareti yapan zenginlerden *Abdürreşid Yusuf*'un kızıdır.

Y. Akçura, eski Bulgar Türklerinin Volga (İdil)'in batı yaka- sında kurdukları *Simbir*'de 1876 yılı ocak ayında doğmuştur. İki erkek ve dört kızkardeşi erken öldükleri için Yusuf, ailenin tek tesellisi olmuş ve bu yüzden biraz şımartılmıştır. Baba Hasan'ın çuha fabri- kalarının sayısı üçe ulaşmıştı. Bunlardan biri *Züye başı*'nda, ikincisi *Simbir*'de, üçüncüsü *Iahofka* denilen yerde idi. Aile Iahofka'daki köşk- lerinde kalıyordu. Yusuf, iki evlâdlık (birinin adı Fatma) ile birlikte büyümüştür. Binlerce işçinin çalıştığı Çuha Fabrikaları Rus ordusuna kaputluk kumaş imal ediyordu. (Kazan'daki meşhar *Apanay* oğulları da pamuk işleyen büyük fabrikaların sahibi idiler.)

Pederinin yerini almaya namzet Y. Akçura fabrikaların sahibi ve dede emlakinin hissedarı olarak zengin bir burjuva, hattâ imtiyazlı

bir sınıfa mensup yüksek idareci olabilirdi². Ancak kaderin örgütleri ona çoktan gizli ağlarını hazırlamıştı. Yusuf henüz çocuk denecek yaşta iken pederi, Kazan'dan Simbir'e kızakla gelirken kalp sektesinden vefat eder. Kızağın önü kapalı olduğu ve iki seyis önde oldukları için bunun farkına varmazlar.

Fabrikaların ağır yükü annesinin omuzlarına yüklenmiştir. Sürekli harpler yüzünden Rusya'da idare ve iktisadî düzen bozulmuştur. Yusuf altı yaşında iken validesi de Kazan'a kızakla giderken sürat yüzünden bir virajda yere yuvarlanarak şok geçirir ve yatalak olur. Fabrika işlerini yürütmek için küçük kardeşini Kazan'a çağırır. Kardeşinin kendi işleri olduğundan fazla kalamaz, diğer bir akrabası yerini alır.

Hasta ana, doktorun tavsiyesi üzerine Volga kenarındaki *Stavropol*'deki *Kırmız* sanatoryumuna gider. Alacaklı olanların avukatı orada da rahat bırakmaz. Akrabaları vakit kazanmak ve tasfiye işlerini daha kolay yürütebilmek için kendisine doktorların tavsiyesine uyarak daha mutedil iklimli İstanbul'a gitmesini tavsiye ederler.

Yusuf 6 yaşında anası ile birlikte Odesa tariki ile İstanbul'a gelip yerleşir (1883). İzmit'e ve sık sık Bursa kaplıcalarına giderler. Yusuf; Bursa'da, Türk sanat abidelerinin hayranı olan annesi ile birlikte camileri, türbeleri gezer. İlkokulda tahsilini sürdürür. 9 yaşında Koca Mustafa Paşa Askerî Rüştiyesindedir. Bu sırada annesi Dağstanlı Osman Bey'le evlenir.

BABA YURDUNU İLK ZİYARET

Yusuf Askerî Rüştiye üçüncü sınıfında iken müdür Asım Bey'den izin alarak annesi ile birlikte Kazan'a giderken Şeyh Şamil'in torunu

² Çar idaresi tebasının sadakatini sağlamak için soylu müslümanlara rütbe dağıtırdı. Şeyh Şamil'in torunlarından general rütbesinde olanlar olduğu gibi, Akçuralardan da Knyez'ler vardır. Meşhur İgnatıyef de tenassur ettirilmiş bir Türk olup Çar'ın hemşiresi (kızkardeşi) ile evli idi. Kanı kendi ulusuna çektiği için zor durumlarda Şimal Türklerine yardım etmiştir. Volga'da vapurda seyahat eden ve namaz kılan müslümanlarla Ruslar alay edince bir arabede kopar. Müslümanlar 60 Rus'u suya atarlar. Tevkif edilence de idama mahkûm edilirler. İgnatıyef nüfuzundan faydalanarak onların cezalarını hafifletir. O vakadan sonra Volga'da işleyen vapurlarda namaz kılacak daire ve abdest alacak yerlerin bulundurulması mecburi kılınır. Y. Akçura, bir defasında Kiev'de tutuklandığı zaman da onu hapisten İgnatıyef kurtarır.

ve Galatasaray Lisesi mezunu Zahit Şamil de kendilerine refakat eder. Nijni Novgorad da General Şamil onları karşılar, Semerkandlı imamın evinde misafir olurlar. Vapurla Volga üzerinden önce Kazan'a oradan Başkurt ülkesi sayılan *Ufa*'ya varırlar. *Dim* nehri kıyısında *Devletgen* adlı Başkurt köyü yakınında *Kımızla* tedavi yapan nekahethaneye yerleşirler.

Yusuf, burada Başkurtların ve dolayısıyla eski nomad Türkleri'nin hayatını tanıma fırsatını elde eder. Yusuf'un annesi fabrika borçlarının tasfiyesi tamamlandıktan sonra Türkiye'ye dönmeyi kararlaştırır. Önce Kazan'a uğramadan *Nijni Novgorad* panayırına giderek amcaları *Yakup*'un mağazasını ziyaret ederler. Vapurla *Hankerman* (Kasım) şehrine giderek *Şah Kulu* ailesi ile evli halasında misafir kalırlar. Simbir'e dönerek dedesinden kalan emlakî sulhen bölüşürler. Simbir'den doğru Odesa tariki ile İstanbul'a ulaşırlar. Övey baba onları karşılar. Yusuf yeniden Askerî Rüştiyenin üçüncü sınıfına yazılır. "Defter-i A'mal" deki bilgiler burada sona eriyor.

HARBİYEDE

Y. Akçura, Askerî Rüştiyeden sonra Pangaltı'daki Harbiye'ye yazılır. Tatillerde kısa süre baba yurdunu birkaç defa ziyaret eder. Simbirsk'deki amcası *İbrahim Akçura* fabrika sahibi ve tüccar olmakla beraber türkiyata da meraklıdır. Yabancı dillerde çıkan eserleri, bilhassa uygurca metinleri, günümüzün diline tercüme ile meşguldür. Akçura, artık şimal Türkleri'nin fikir adamı olan ve millî hareketin liderliğini yapan tarihçi *Şehabettin Mercanî* ve dilci *Kayum Nasrî*'yi tanımakta ve yenileşme hareketlerini dikkatle takip etmektedir. Türkiye'de *Necip Asım*, *Veled Çelebi* ve *Bursalı Tahir Bey*'lerin eserlerini okumaktadır.

Yusuf'un Harbiyede bulunduğu yıllar Osmanlı - Yunan savaşına rastlar. Kazanılan zafer, millî güven ve gururu şahlandırmıştır. Yusuf'ta şuurlu Türkçülük bu çağda gelişir. Akçura Şimal Türklerinin kültür faaliyetlerini Osmanlı ülkesinde tanıtmak için 2 Ocak 1897 "*Musavver Malûmat*" dergisinde *Mercanî* ve *Kayum Nasrî*'nin tercüme-i hallerini yayımlar. Yusuf'un "Genç Türkler" ile ilgisi olmamakla beraber makalesindeki Hürriyet ve terakki sözlerine hafiyeler kulak kabartırlar. Tevkif edilerek sorguya çekilir ve Harp divanı tarafından 45 gün "Pranga bend"liğe mahkûm edilir. Mekteb-i Harbiye Nazırı

Rıza Paşa, cezasını çektikten sonra çalışkan öğrencisine öğüt vererek tahsiline devamına müsaade eder.

Yusuf 1897 de Erkân-ı Harp sınıfına ayrılır. Birkaç ay geçtikten sonra arkadaşı Ahmed Ferit'le birlikte Yıldız Sarayı'nda sorguya çekilerek tevkif edilirler. Taşkışla Harp Divanı tarafından her ikisi de askerî meslekten tard ve müebbed kalebendlik hükmü giyerler. Diğer 82 genç de çeşitli cezalara çarptırılırlar. Bir "İrade-i seniyye = padişah fermanı" ile 84 cezalı, bir gece vapura bindirilerek Trablusgarp'teki *Fizan*'a sürgün edilir. Trablusgarb Vali ve Kumandanı *Müşür Recep Paşa*, gençlere acır. Yusuf ve Ferid'e mülâzımlık rütbelelerini iade eder ve öğretmenlik ile görevlendirir.

Yusuf, Türk âlemine istediği kadar faydalı hizmetlerde bulunabilmek için, yüksek tahsil gayesi ile Avrupa'ya biran evvel kapağı atmayı tasarlamıştır. İstanbul'daki büyük depremde (1894), validesi Yusuf Paşa'daki evinden çıkarken, balkonun çökmesi sonucu ağır yaralandığı ve akabinde vefat ettiği için onun bıraktığı miras, Kazan ve Simbir'de payına düşen gelirler sayesinde tahsilini rahat sürdürebileceğinden emindir. Yusuf bu düşüncesini felâket arkadaşı *Ahmed Ferid*'e açar ve birlikte Paris'e kaçmağa karar verirler. Bir Maltız kayığına gizlice binerek Trablus'tan uzaklaşmayı başarırlar (1899).

Yusuf ve Ferid, Paris'e geldikten sonra vakit kaybetmeden "Serbest Ulûmu Siyasiye Mektebi"ne kaydolmuşlardır. Cihan şumul şöhrete sahip tarihçi *Albert Sorel* ve *Emil Boutmey* derslerinde, asrı hazır tarihinde en gerçek amilin milletler ve milliyetçilik olduğu tezini savunurlar. İki genç batı kültüründen kana kana faydalanırlar.

Akçura artık milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyaset alanında gerçekleştirmeyi vicdanî bir görev saymaktadır.

A. Yusuf 1903 de üçüncü mükâfat ile "*Serbest Ulûmu Siyasiye*" okulundan şهادetname alır. Diploma için hazırladığı tez "*Osmanlı İmparatorluğu müesseselerinin tarihine ait bir tecrübe*" dir.

KAZAN'A AVDET

A. Yusuf, Osmanlı devleti sınırları kendisine kapalı olduğu için Şimal Türkleri arasında çalışmaya kararlıdır. Paris'ten doğruca Kazan civarındaki *Züye başı* kasabasındaki amcası *Yusuf Bey*'in yanına gider. Burada "*Üç Tarz-ı Siyaset*" adlı meşhur eserini yazar. Çar idaresinden çekindiği için 1904 de onu Kahire'de "Türk" gazetesinde yayınlr.

Eser, hariçteki Türk aydınları arasında şiddetli münakaşalara yol açar. Ali Kemal "Türk" gazetesinin başyazarı da takma adla tezyif-kârane tenkid yazar. O sırada Mısır'da bulunan Ahmed Ferid ise Akçura'yı savunur. Rus - Japon savaşında Çar orduları hezimete uğrayınca, Rusya'da hürriyet havası eser, 1905 inkılabı siyasî Türkçülük sahasında serbest çalışma imkânı sağlar. Osmanlı imparatorluğu da geniş nefes alarak Boğazları tahkime koyulur.

Rusya'daki İnkılâbın sağladığı nimetler şunlardır:

- 1 — Vicdan hürriyeti sayesinde Türkler'in zorla tenassur ettirilmeleri önlenir.
- 2 — Hukukta eşitlik. Kırk milyon Türk, ilk defa *Duma* adı verilen Meclise, kısıtlama da olsa meb'us gönderebilir. "Rusya Müslümanlararası İttifakı Fırkası" kurulur.
- 3 — Kültürde serbestlik. Okul kurma ve serbest yayın hakkı tanınır.

Çar idaresi zebun duruma düşmekle beraber, Türkler'e karşı husumet ve kinini göstermekten kendini alamaz³. Mebus seçiminde, kanuna aykırı yollarla, hizmet edebilecek aydınların Dumaya girmelerini önlerler. Yusuf Akçura da bir bahane ile tevkif edilir ve seçim sona erinceye kadar hapiste kalır. Akçura, önce Orenburg da, daha sonra Türk Yurdu kütüphanesinde basılan "*Mevkufiyet Hatıraları*"nda bu vak'ayı anlatır (İkinci baskı İst. 1330).

Yusuf İttifak Partisinin büro üyesi sıfatı ile Parti kongrelerini tanzim eder. "Kazan Muhbiri" ve Orenburg'da çıkan "Vakit" gazetelerine makaleler yazar. Kırım'da çıkan "Tercüman" gazetesinin muhabirliğini yapar. İsmail Gaspıralı'nın eşi Akçuralılardan olduğu için ailece de tanışırlar. Zikri geçen İttifak Partisinin bir kongresinde İsmail Bey'in teklifi üzerine zabıtlar Türkçenin İstanbul şivesi ile kaydedilir. Kongre bununla da yetinmeyerek İ. Gaspıralı'nın Türk diline ait aşağıdaki teklifini şiddetli alkışlarla kabul eder:

"Umum Türkler'in aslı ve nesli birdir. Zaman ve mekân tehalüfü ile Türkler'in şive ve âdetlerinde bazı farklar belirmiştir. Bu farklar, bazan birbirimizi anlamakta zorluk çekecek bir dereceye gelmiştir. Bunun için mektep-

³ Rahmetli Abdülkâdir İnan, Çar'a bağlı olanların kinini, başından geçen vak'a ile tanıkladı: "Japon yenilgisini hazmedemiyen Rus zabıtinden, beni Japon'a benzettiği için, "seni gidi Japın" diye tokat yemiştım." 1971 Ankara. H. K.

lerimizdeki tedrisatı bundan sonra tek bir Türk edebî dilini umumileştirecek bir surette tanzim etmeliyiz. İttifak Kongrelerinin mektep ve medrese komisyonu tarafından hazırlanmış lâyihada Türk iptidai mektepleri için dört senelik tedris müddeti tayin edilmiştir. Bunun ilk üç senesinde tedrisat mahalli Türk şivesi üzere yapılmalı ve son senesinde umumî Türk edebî diliyle yazılmış kitaplar okutturulmalıdır. İptidai mekteplerde takip olunacak bu tedris usulü sayesinde muhtelif Türk şive ve lehçeleri tedricen birleşmiş olur.”

Türk milli birliğini bozan mezhep ihtilafını ortadan kaldırmak için İttifak Partisi üçüncü Kongresinde Şii mezhebinde bulunan Âzerî Türk'ü Ali Merdan Topçubaşı şu teklifte bulunur:

“Türkler'in arasında cari muhtelif mezhepler arasındaki farklar esaslı ve mühim olmadığından bu gibi ihtilâflar Umum Rusya Müslüman Türklerinin şer'î işlerinin umumî müftülük gibi tek ve umuma şamil bir merkezî müessese tarafından yapılmasına ve dinî hiçbir mâni olmadığına karar verir”. Sünnî ve Şii bir çok alimlerin bulunduğu Kongre teklifi ittifakla kabul eder.

Ufa'da bulunan Şimal Türkleri müftülüğü Umum Rusya'ya teşmil edilir.

İkinci Devlet Duması (parlamentoya) daha çok mebus verirler. Fakat Rusya'da irtica başlamıştır. Çarlık artık Rus ulusuna dayanmaktadır.

1907 yılı 3 Haziranında İkinci Duma dağıtılışı protestolarla karşılaşılır. A. Yusuf Orenburg da “3 Haziran Vakai Müessifesi” adlı bir risale yayımlar (1907).

Türk ve müslümanların amansız ve insafsız düşmanı, türkçeyi iyi bilen müsteşrik Prof. Smirnof, Yusuf hakkında takibat yapılması için savcılığa baş vurur. O sıralarda Akçura, rahatsız olduğundan nekahat devresini mutedil iklimli Kırım'da geçirmekte ve akrabası İ. Gaspiralı'nın “Tercüman” gazetesine yazılar yazmaktadır. Savcının Akçura'yı bulması uzun sürer.

Türkiye'de Meşrutiyet ilân edildiğinden takibata uğrayan Türk düşünürleri büyük ümidlerle İstanbul'a dönmektedirler. Akçura da bunlar arasındadır (1908).

TÜRKİYE'DE Y. AKÇURA TÜRKÇÜLER ARASINDA

Akçura 1908 yılından itibaren Türkiye'ye serbestçe dönebilmektedir. Şimal Türkleri ile de ilgisini kesmiş değildir. Türkiye'de Türk

milliyetçiliği esasına dayanan sırf ilim ile meşgul ilk cemiyet “*Türk Derneği*” 1908 yılı sonlarına doğru Mülkiye Mektebi müdürü *Celâl Bey*’in odasında kurulur. Kurucuları (o tarihteki gazete haberlerine göre) *Ahmed Midhat Efendi*, *Emrullah Efendi*, *Necip Asım Bey*, *Tahir Bey*, *Dağistanlı Celâl Korkmazoğlu*, *Veled Çelebi*, *Yusuf Akçura*, *Müverrih Arif Bey*, Rusça Müderrisi *Musa Akyiğit*, *Fuad Raif*, filozof *Rıza Tevfik*, *Ahmed Ferid Bey*’dir. Nizamnamenin neşir tarihi: 25 Aralık 1908’dir. (15 Ekim 1912 de faal aza sayısı 63 dür. *Köprülü Fuad Bey*, *Mehmed Emin Bey*, *Gaspıralı İsmail Bey*, sonradan Âzerbeycan Türk Cumhuriyeti Başvekili olan *Yusuf Beyzade Nesip Bey*, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, *Hüseyinzade Ali Bey*, doktor *Fuad Sabit*, *Ispartalı Hakkı* derneğe ilk katılanlar arasındadır).

İlk yayınları *Necip Asım Bey*’in “*Türklerin pek eski Yazısı*”, *Bursalı Tahir Bey*’in “*Türkler’in İlim ve Fenne hizmetleri*” dir.

“*Türk Derneği Dergisi*” ilk sayısı 1911 de çıkmış ve yedi sayı devam ettikten sonra yerini “*Türk Yurdu*” na bırakmıştır.

“*Türk Yurdu Cemiyeti*” 18 Ağustos 1911’de kurulmuştur. Kurucuları: *Mehmed Emin (Yurdakul)*, *Ahmed Hikmet*, *Yusuf Akçura*, *Ağaoğlu Ahmed*, *Hüseyinzade Ali*, *Akil Muhtar Bey*’lerdir.

Orenburg’daki Hüseyniye Âlî Mektebi bânisi *Mahmud Bey Hasan(of)* Hac için Hicaz’a giden bir hacı aracılığı ile “*Türklük uğruna faideli ve hayırlı bir işe sarfedilmek üzere* ”10.000 altın ruble teberru etmiş, Rusya’yı kıskırtmamak için bu teberrunun İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yapıldığı rengi verilmiş ve “*Türk Yurdu*” mecmuasının tesisi kararlaştırılmıştır.

Türk Yurdu Cemiyeti murahhaslığına *Yusuf Akçura*, *Ahmet Hikmet Bey*, *Peşte Baş Şehbenderi* olduktan sonra *Ahmet Hikmey Bey* yerine *Selânik*’ten gelen *Ziya Gökâlî* seçilmiştir. Mecmuanın imtiyaz sahibi *Mehmed Emin (Yurdakul) Bey* 1912 Ağustos’unda *Erzurum Valisi* olduktan sonra mecmua imtiyaz sahipliğine ve müdürlüğüne *Yusuf Akçura* seçilmiştir.

Bütün *Türk dünyası*ncı aranan ve okunan *Türk Yurdu* eski harflerle 17 yıl çıkmıştır.

Dergi, eski ve yeni harflerle çıktığı müddetçe prensiplerine sadık kalmakla beraber, idaresi defalarca el değiştirmiştir. 12 Mart 1912 de “*Türk Ocağı*” kurulmuş ve programı genişletilmiştir. Ancak *Türk Ocağı*nın kuruluşu, resmî teşekkülünden daha eskidir. 1911 ilkbaha-

rında Askerî Tıbbiyesinde bir zümre, 190 imza ile, gerek Yusuf Akçura'ya, gerek diğer Türkçülere yapmış oldukları müracaat, ocağın ilk temelini teşkil eder.

20 Haziran 1912 de 231 tıbbiyeli adına gelen murahhaslar ile *Mehmed Emin Bey, Yusuf Akçura, Mehmed Ali Tevfik, Emin Bülent*. Doktor *Fuad Sabit ve Ağaoğlu Ahmed Bey*'lerce cemiyetin adı *Türkocağı* olarak kabul edilmiş ve muvakkat idare heyeti seçilmiştir.

“Mutlakiyet devrinde her nev'i cemiyet teşkili çok zordu. Hele milliyet esası üzerine cemiyet teşkiline, hükümet asla müsaade etmezdi. Yalnız gayri müslim ve hattâ Türk olmayan tebaanın hakikatte milliyet esası üzerine dayanan, zahirde de hayrî ve edebî maskalar ile maskelenen bir hayli cemiyet vardı.” (M. F. Tugay. Zikrolunan eseri, sah. 57)

YUSUF AKÇURA'NIN SON RUSYA SEYAHATI

I. Cihan savaşında *Brest - Litovsk* muahedesi imzalandıktan sonra 1918 de Rusya'ya dağılan Türk esirlerinin yurda dönmelerini sağlamak için” Hilâli Ahmer Derneği” Yusuf Akçura'yı Rusya'ya gönderir. O sıralarda Rusya'da Kızillar ile Beyazlar arasında iç savaş sürdüğü için, hayatı birkaç defa tehlikeye girer. Ufa'da o sıralarda beyazlarla birlikte olan Başkurtlar'ın lideri Zeki Velidi (Toğan) ile de buluşur⁴. Samara şehrinde bir otelde iken, çarpışan iki tarafın ateşi arasında kalır. Rusya'daki Türkler kendileri güç şartlar altında olmalarına rağmen esirlere yardım hususunda ellerinden gelen yardımı esirgemezler.

İSTİKLÂL SAVAŞI'NA İŞTİRAK

Y. Akçura, İstiklâl Savaşı'na “seyif ve kalem” ehli olarak ilk katılanlardandır. İlk fırsatta erkânı harp yüzbaşısı üniformasını bavuluna koyarak Ankara'ya gelir. Yaşı çok geçkin olmasına rağmen cepheye giderek, askerî vazifesini yapar.

Sivil hayatta, Büyük Millet Meclisi Hükûmetine yararlı hizmetlerde bulunur. Hariciye Vekâleti Umuru Şarkıyye Müdürlüğünü

⁴ Bu görüşmede Rahmetli Prof. Abdulkadir İnan da bir arkadaşı ile bulunur. Akçura onlardan çekinir. Zeki Velidi, zararı yok, o, bizdendir der. O zaman emirleri altındaki matbaada, Türk esiri bir asker ile Karadenizli bir işçi vardır. Diğer dağılık esirler de haberdar edilir. Türkistan - İran yolu ile esirler Türkiye'ye gönderilir.

yapar. Kurtuluştan sonra İstanbul ve Kars mebusu, Ankara ve İstanbul Hukuk Fakültesi Kürsülerinde tarih öğretim üyesidir. Türk Tarih Kurumu Kurucu üyelerindendir.

12 Mart 1935 de İstanbul Üniversitesindeki vazifesinden gayet yorgun Göztepe'deki evine dönerken vapurda fenalaşır ve Haydarpaşa Hastahanesinde kalp kifayetsizliğinden vefat eder.

Merasimle Edirnekapı Şehitliğine defn edilir, üzerinde Kazan Han Mescidinin tasviri olan Mezar Anıtını, tüccarlardan Bay *Hasan Müjgar* yaptırmıştır.

Y. Akçura, "Şeyhuhet = ihtiyarlık" sayılmayacak, topu altmış yıllık ömründe yalnız Osmanlı İmparatorluğunu değil bütün dünyayı sarsan vak'aların tanığı olmuştur.

- 1879 (1393) Osmanlı - Rus Harbi,
- 1897 Yunan Harbi,
- 1904 Rus - Japon Harbi,
- 1911 Trablus Harbi,
- 1912 Balkan Harbi,
- 1914 - 18 I. Cihan Harbi,
- 1919 - 21 İstiklâl Harbi, arada isyanlar ve inkılaplar

Y. Akçura, kendisini Akçura yapan gerçek benliğini bu mücadeleli devirde bulur. O, Türkiye'nin son kale olduğunu ve Türklüğün bir bütün teşkil ettiğine çoktan inanmıştır. Bu yalnız duygusal bir düşünce olmayıp, ilmî kanaat düzeyine ulaşmıştır. O, son nefesine kadar milletin savunucusu olmuştur.

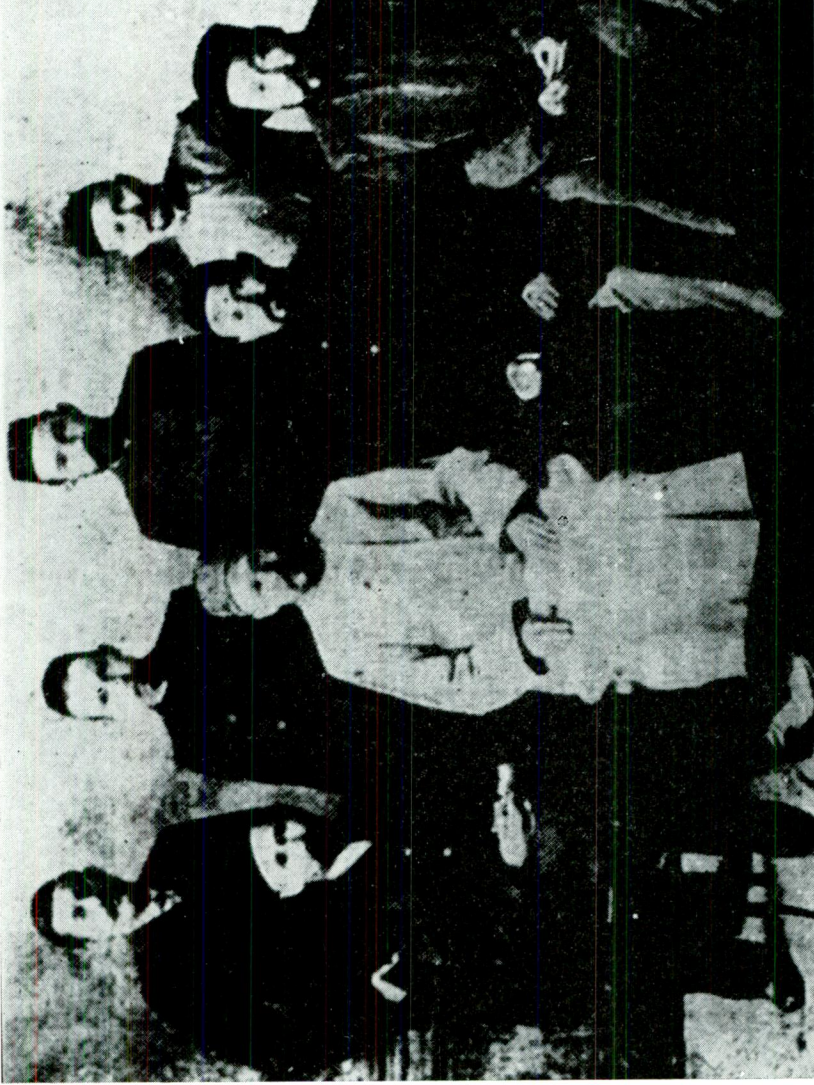
YUSUF AKÇURA'NIN ESERLERİ

Yusuf Akçura'nın makalelerini de içine alan tam bir bibliyografyası henüz yoktur. M. F. Togay'ın da veciz bir şekilde ifade ettiği gibi "Türk Yurdu, Akçura; ve Akçura Türk Yurdu" demektir. Onun "Kazan Muhbiri", Orenburg da çıkan "Vakit", Kırım'da çıkan "Tercüman" gazeteleri ile Orenburg "Şura" ilmî dergisi v.b. çıkan makaleleri ile Türkiye'deki, Mısır'daki, Fransa'daki yayımlarının bibliyografyasını, genç kütüphanecilerimizden biri tez olarak hazırlayabilir.

Biz burada eserlerinden bir kısmını hatırlatmakla yetineceğiz:
— İlk Büyük Türk Tarihçisi, Kazan'lı Şahabettin Mercanî, *Musavver Malûmat Gazetesi*, 2 Ocak 1897.

- Osmanlı Saltanatı Müessesatının Tarihine Dair Bir Tecrübe, 1903. Paris Ulumu Siyasiye Mektebi Doktora Tezi, Fransızca, (Üçüncü mükâfatı kazanan bu eserin medhal kısmı 1914 de Bilgi Dergisi 1. ve 2. sayılarında yayımlanmıştır.)
- Üç Tarzı Siyaset, Türk Gazetesi, Kahire, 1905. P. Krisal'in 1912 yılı Mayıs 14 de çıkan Fransız Mecmuası "İslâm âlemi" tanıtır.
- Ulûm ve Tarih, Kazan, 1906. (Kazan'daki "Medrese-i Muhammediye" de okuttuğu dersler).
- Alimcan-el Barudî Tercüme-i hali (eski harflerle), Kazan, Şeref Matbaası, 1907. 64 sahife.
- Kazan Muhbiri'ndeki Makaleleri, 1908.
- 3 Haziran Vâkai Müessifesi, Kerimof ve Hasimof Matbaası, Orenburg 1907.
- Defter-i A'mal (Muharrem Feyzi Togay; Yusuf Akçura ve Hayatı, 1944 İstanbul'da elyazmasından aynen yayımlandı).
- (Paris'te Ahmed Rıza Bey tarafından türkçe yayınlanan "Şurayı Ümmet" ve fransızca "Meşveret" gazetelerindeki makaleleri).
- Eski Şurayı Ümmet de çıkan makalelerinden (Eski harflerle), Tanin Matbaası, 17 Ekim 1329 (1913).
- Kader, 9 Mayıs 1902.
- Glohofski'nin Nutku Üzerine Mütalâa, 21 Haziran 1902,
- Bir Tavsiye, 3 Kasım 1902,
- Şark Meselelerine Dair, 7 ve 31 Aralık 1902,
- Nur ve Zulmet, 29 Ocak 1903,
- Rusya İhtilâline Dair,
- Türk, Cermen ve İslav Halkları Arasındaki Tarihî Münasebetler, Kadir Matbaası 1330 (1914).
- Rusya'daki Türk - Tatar Müslümanların şimdiki Vaziyeti ve Emelleri, 1916 Lusanne, İsviçre (Fransızca).
- Muasır Avrupa Siyasî ve İctimai Fikirler ve Fikrî Ceryanlar, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Maarif Vekâleti Yayınları, 1339 (1923) (İslâv ittihadı pek vakîfâne tahlil edilmiştir. Hürriyet, müsavat, ve adalet islâmiyetin esaslarıdır. Sosyalizm de yeni birşey değildir).

- Siyaset ve İktisad, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1924, 221 s. (İstik'âl Harbine ve kurtuluşa tesadüf eden günlerdeki hitabe ve makaleleri):
Cihan harbine iştirakimiz ve istikbalimiz (nutuk).
İlk Ankara tahassüsâtından bir mülâkat,
Celâdet gösterdiğimiz,
Vazifemiz ve bir vazifeniz,
İktisadiyat ve fırkalar,
Cihad-ı Ekber'e dair,
Milliyetçilik ve halkçılık,
Türk Milliyetçiliğinin iktisadî menşeleri,
Milliyet ve maişet.
- Türk ve Tatarlar birdir ve medeniyete hizmet etmişlerdir, Altın Armağan I. sayı.
- Türklük, Altın Armağan, Sayı. II.
- Türk Yılı, 1928. (Türkocakları adına neşredilmiştir).
- Tarih Yazmak ve Okutmak Usulleri, I. Tarih Kongresi, 1932.
- Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri (Eser 15 Şubat 1934 de yazılıp bastırılmış, bir sene sonra da hayata veda etmiştir. Eserin ikinci baskısı Maarif Vekâletince yapılmıştır). 174 sah. ve resimler, planlar.
- Şark Meselesine Ait Tarihî Notlar, (Erkânı Harbiye Mektebinin İkinci sınıfındaki takrirleri) Erkânı Harbiye Mektebi Külliyyatı, No. 12, Kasım - 1936.

Kazan'da cemaet hadimleri (Arka sırada soldan birinci Yusuf Akçura)

